

Hercegnői kegyekbe emelkedve... Dékány Balázs 12-es honvéd I. világháborús tevékenysége a Komáromi Lapokban közöltek alapján

(Előszó... avagy egy történet a történetben) Az alább következő írás, annak következményeként született, hogy eme sorok szerzője feldolgozni kívánta felmenője, Lévai András (1888–1971) első világháborús frontélményeit és szibériai hadifogságát tárgyaló naplóját. A napló első oldalain az említett felmenő lejegyezte két vele egy faluból (a szerző szülőfaluja is) származó katonával történt találkozását, akik közül az egyik a Dékány Balázs nevet viselte. Lévai András naplója arról tudósított, hogy a címben szereplő személy súlyos sérülésekkel szenvedett. A napló feldolgozásának kezdeti fázisában kiderült, hogy a katona az elszennvedett sérülések ellenére túlélte a háborút, hazatért és természetes halált halt 1971-ben. Ezen információk birtokában Dékány Balázs egy lábujjig erejéig tűnt volna fel a napló feldolgozásában, azonban ezt éppen a 2020 első hónapjaiban kitört SARS-CoV2-világjárvány akadályozta meg. Eme cikk szerzője a járvány első hullámának súlyos karantén időszakában a Komáromi Lapok digitalizált változatait tanulmányozta, amikor is az 1914. november 7-i számban ráakadt a címszereplő saját szavaival elmesélt nem mindennapi történetére és találkozására egy nevének meg nem nevezett hercegnővel.

(Királyi hercegnők és arisztokrata hölgyek az I. világháborúban) Egy 12-es katona történetén keresztül tárul most elénk újabb bizonyítéka annak, hogy a királyi hercegnők és más arisztokrata hölgyek milyen jelentős mértékben vették ki részüket a háborús erőfeszítésekből, jótékonyági tevékenységekből vagy akár a sebesültellátásból is. Dékány Balázs elbeszélése alapján megismerhetünk egy újabb sebesültek között tevékenykedő hercegnőt, olyasvalakit, akiről ebben a vonatkozásban eddig még nem írtak a történelemkönyvek.

A háború kezdetén abból a bizakodásból adódóan, hogy „*mire a levelek lehullanak, katonáink hazatérnek*”, nem volt előre eltervezett dolog a hátszág támogató tevékenységének magas intenzitása. A korszak a társadalom nőtagjaitól a háborús célok melletti kiállást, kitartást követelt meg, amely elvárás mondhatni jótékonyan hatott az addig elkülönülten élő arisztokraták életvitelére is. Az ebből a társadalmi osztályból származó hölgyek a háború hatására kezdtek el tömegesen jótékonykodni, vagy önkéntes ápolónői szolgálatot vállalni.¹ A jótékonykodás vonatkozásában első helyen kell megemlékeznünk a „*magyar hadsegélyezés védőangyaláról*”, *Augusztá Mária Lujza hercegnőről*.² Ferenc József császár és király unokájáról, József Ágost főherceggel kötött házassága révén magyar királyi hercegnőről. A hercegnő védnöksége alatt létrejött Augusztá Gyorssegély-alap hivatalosan 1914. szeptember 6-án alakult meg. Célkitűzése volt, hogy karitatív tevékenységek által támogassa a hadszíntéren lévőket, rokkantakat, sebesülteket, melyhez az első pénzügyi támogatást maga a királyi fenség biztosította 5000 korona értékben. A hercegnő számos jótékonyági kezdeményezést támogatott, köztük az *Aranyat vasért mozgalmat*³, illetve a *pasaréti lövészárók*⁴ ötletét érdemes megemlíteni.⁵ A frontvonalak mögötti sebesültellátás kiemelkedő arisztokrata nőalakja *Andrássy Ilona grófnő*⁶, a „*vörös grófnő*”, *Károlyi Mihályné* nővére. A háború kitörését

követően a grófnő rögtön elvégzett egy ápolónői tanfolyamot, szolgálatot teljesített a pesti Dollinger klinikán majd a Vöröskeresztnél. Férje, Esterházy Pál gróf iránt érzett aggodalma okán, aki tartalékos főhadnagyként vonult be a császári és királyi 7. huszárezredbe, vonattal a keleti frontra szökött, hogy férje mellett szolgálhasson. Jelenlétének illegális volta ellenére munkát adtak neki a storopkói szanitécintézetben. Andrassy Ilona hősiessen végezte betegápolói feladatait a minden kényelmet (sokszor higiénia is) teljesen nélkülöző körülmények között, megtapasztalva a háború legszigorúbb értelmében vett véres és pszichológiai valóságát.⁷ Férjének 1915. július 26-án bekövetkezett halálát követően sem hagyott fel tevékenységével, az olasz fronton több helyen is főápolói feladatokat látott el.⁸ A sebesültellátásból vette ki a részét *Stefánia nagylányai és vásárosnaményi hercegné (született: Stefánia belga királyi hercegnő)*⁹, az egykori Rudolf trónörökös özvegye, aki az oroszári kastélyát sebesült katonák ápolására rendeztette be.¹⁰ Amennyiben pedig külföldi példát keresnénk az uralkodó családok nőtagjainak sebesültellátó tevékenységére, talán a legélesebben a tragikus véget ért Romanov dinasztia utolsó nőtagjai világlanak ki, a cár húga *Olga Alexandrovna nagyhercegnő*¹¹, *Alexandra cárné (születette: Aliz Hessen-Darmstadti hercegnő)*¹², valamint két legidősebb lánya *Olga*¹³ és *Tatiana*¹⁴ *Nikolaevna nagyhercegnők*, akik mind a Vöröskereszt kötelékében tevékenykedtek az I. világháború időszakában.

(*Dékány Balázs a császári és királyi 12. gyalogezred*¹⁵ *katonája*) Dékány Balázs 1888-ban született *Hetény*¹⁶ községben. A település a címben szereplő gyalogezred hadikiegészítő körzetébe (Komárom vármegye és Nyitra vármegye egy része) tartozott. Az ezredtörzs Znaimban (Csehország), míg a pótzászlóalj Komáromban székel.¹⁷ Dékány Balázs a sorozást követően valószínűsíthetően a komáromi vasútállomásról indult a keleti frontra, ahová 1914. augusztus 23. környékén érkezhetett meg.¹⁸ Sebesülését, amelyről beszámol Lévai András naplója¹⁹ és a Komáromi Lapok 1914. november 7-i száma, a naplóban szereplő dátumok és az ismert szakirodalmak alapján a *rawai csatában*²⁰ szerezte, amely ütközet részét képezte a *lembergi csaták*²¹ néven elhíresült összecsapás-sorozatnak. Az elszenvedett sebesülés a szerző felmenőjének feljegyzései alapján 1914. szeptember 5–7. közé tehető. Az ütközetről Dékány Balázs maga a következőket mondja el a Komáromi Lapok hasábjain, „*Az aranygyűrűs muszkagolyó – Levél Hetényből*” cím alatt:

„...Észre se vettem – így beszélt el a mi vitéz Balázsunk – egyszer csak a bakancsom tocsogni kezdett. Hogyan? hisz itt nincs se pocsolya, se nádas, mint Lándoron szénakaszáláskor; se sár, se víz, mi történhetett hát? Csakhamar rájöttem, hogy a balcombomból csurog a vér a bakancsomba. Miután semmi fájdalmat sem éreztem, ámbár a bakancsomból már kiütött a vér; rohantam többi bajtársammal előre! Egyszer, mintha valami darázs csipte volna meg a bal vállam felső részét. Oda se neki! Rohantunk tovább, tovább! Néhány pillanat alatt újabb szurást éreztem, mintha valami kellemetlen vendég fészkelte be volna be magát a balcombom kellős közepébe.

Három négy lépést még tenni, de – szégyenlem bevallani – levett a lábamról, sántává tett a gonosz ellenség s képtelenné arra, hogy a földött sáncokból egy pár muszkát én is kipiszkáljak. Leestem a földre. Lélekben haza szálltam Heténybe, kedves szeretteim körébe s lelkemet istennek ajánlva, álomra hunytam homályosuló szemeimet.

Aléltságom csak néhány percig tartott. Hamarosan magamhoz tértem. Hamarosan magamhoz tértem s fekvő helyemben jobb kezemmel egy kis földet kotorásztam össze fejem körül, hogy valami »dekkungom« legyen. Négy öt óra múlva szedtek fel a mieink a harcmezőről.”²²

(*Útban a kórház felé*) A cikk folytatásában Dékány Balázs útját követhetjük végig a hátszárnybeli kórházba történő megérkezéséig, miközben képet kaphatunk arról, hogy mi is történt a csata után közvetlenül egy súlyosan sérült katonával.

„A kötöző helyen tünt csak ki, hogy Dékány Balázst négy golyó ért, kettő a bal láb-szárán keresztül ment, csak csókjának nyomait hagyva hátra, egy a vállát érte, egy a tomporában akadt meg s oda be is fészkelte magát.”²³

A kötözőhely egy sebesült katona számára a harcterről történt elszállítását követő második állomás volt, megelőzte a segélyhely. A segélyhelyeket a harcvonaltól számított 1 km-en belül állították fel, figyelembe véve azt a szempontot, hogy a hátrább fekvő területekről és a harcvonalról is könnyen megközelíthető legyen. Itt került sor a sebesültek osztályozására, az úgynevezett *triage*²⁴-elv alapján. Ennek az állomásnak az elsődleges feladata az első orvosi ellátás nyújtása, valamint a szállítható állapotba hozás volt. A segélyhelyre történő eljutást, volt, aki a saját lábán tette meg, az erre képteleneket pedig sátorlapokon, pokrócokon, hordágyakon juttatták a segélyhelyre a sebesültvivők. Innen kerültek a sérültek a kötözőhelyre. Ez egy műtőhelységet is magába foglaló állomás volt, amely a sebesültek állapotának stabilizálását és a további utaztatás előkészítését volt hivatott ellátni. A kötözőhelyen belül a sebesültellátást illetően megkülönböztették azokat a sebesülteket, akiknek életmentő műtetre volt szükségük, valamint akik sebészi beavatkozást nem igényelve ideiglenes ápolásra szorultak. A segélyhelyről a sebesült továbbszállítását a hátszárny valamely egészségügyi intézményébe általában szekerekkel (országos járművek), teherautókkal, lóvasúttal és vonattal kivitelezték.²⁵ A Komáromi Lapok az alábbiak szerint számol be Dékány Balázs hátszárnyba történő szállításáról:

„Valami 30-40 kilométer utat tett ez után a mi sebesültünk több társával együtt, rázós kocsin, gidres-gödörös, csaknem járhatatlan utakon. Majd lóvasútra helyeztetvén, még valami 20 kilométernyire vergődtek, hol meglátták a gőzkocsi kerekét s ott sebeiket ismét átkötöztetve, a prűszkölő masina elszállította a sebesülteket a szélrózsa minden irányába. Sokat szenvedtem – beszéli jó Dékány Balázs – nagy fájdalmakat éreztem, éheztem, szomjuhoztam, sokat törődtem, kivált a rázós kocsin.”²⁶

(Gmundenben) „[...] de minden fájdalmam, szenvedésem kárpótolva lett azzal a páratlan, rendkívüli, gondos, minden szívességet felülmúló szeretetteljes bánásmóddal, melyben Gmundenben egy főhercegi kastélynak kórházzá alakított egyik gyönyörű szobájában részesültünk.”²⁷

Gmundenbe²⁸ a háború kitörését követően²⁹ az első 190 sebesült katona 1914. szeptember 7–12. között érkezett meg. Érkezésükre sürgősségi tartalékkórházakat hoztak létre. A sebesülteket a Weinberg-villában, a Trauttenberg-villában, az Orth-kastélyban³⁰, a város kórházában, a gimnázium tornatermében és a Ebenzweier-kastélyhoz tartozó villákban helyezték el. A következő hónapokban további ezrek követték őket.³¹ Arra a kérdésre, hogy Dékány Balázs az említett 190 sebesült katona között volt-e, nem lehet biztos választ adni, de mivel sebesülését 1914. szeptember 5. és 7. között szerezte, nem lehet kizárni, hogy a szóban forgó sebesülttranszporttal érkezett, vagy legalábbis röviddel utánuk. Dékány Balázs a következőekben emlékezett vissza a Gmundenben kapott ellátásra:

„A legnagyobb részvétellel kérdezősködtek – tolmács útján – sorsomról, állapotomról, családomról, életviszonyaimról, takargattak, dédelgettek, ápoltak, fűrésztöttek, mint a pólyás babát s nincs a világon az jó finom enni meg inni valót, mellyel el ne láttak volna bennünket. Voltunk valami huszonötven sebesült, én voltam a legsúlyosabb s én voltam az egyedüli magyar!”³²

(Egy nevén nem nevezett hercegi pár) A gmundeni ellátás történetét a Komáromi Lapok még tovább is taglalta, amely részletben kiemelt szerepben jelent meg egy hercegi pár, különösen a hercegnő. Így olvashatunk erről:

„A főhercegné asszonyság önagysága – mondja tovább Dékány Balázs – saját kezeivel szolgált ki bennünket. Szívarral, cigarettával bőven ellátott, a pipásoknak gyönyörű faragványozott tyroli fapipákat ajándékozott s olyan szép sárga, hajszálnyira vágott dohányt, hogy akár huslevesbe is be lehetett volna főzni tésztának! A főherceg ur Önagysága, Károlyi-féle kis új testámentumot s egyéb vallásos iratokat osztott ki a sebesültek között, kinek-kinek vallása és nyelve szerint. Temérdek sok képes lapot is ajándékoztak s nyomban irtak helyettünk kedveseinknek.

Ennyi szivességet én is viszonzni akartam. Irtam hát a feleségemnek³³, hogy küldjön a híres hetényi varrottasból³⁴ egy pár batiszt zsebkendőt a főhercegnő asszonyság öméltóságának. A zsebkendők meg is érkeztek s a főherceg asszony el is fogadta azokat.”³⁵

Tekintettel arra, hogy Dékány Balázs főherceget és főhercegnőt említ, adná magát a feltételezés, hogy egy a Habsburg családhoz tartozó valamelyik hercegi párról van szó. (E sorok szerzője is ezt feltételezte első olvasatra.) A kutatás során azonban egyetlen olyan adat sem került elő, mely bizonyítaná, hogy a szóban forgó pár a császári és királyi család tagja lett volna. A kutatási eredmények egy másik királyi dinasztiahoz vezettek el, a Hannover-házhoz³⁶. Így az a hercegi pár, akivel Dékány Balázs találkozott, valószínűsíthetően II. Ernő Ágost Hannover címzetes király³⁷ és felesége Tíra dán királyi hercegnő³⁸, azaz Cumberland hercege és hercegnéje³⁹. Ezt a feltételezést az alábbi információk is alátámasztani látszanak: A porosz-osztrák háborút követően trónját veszített Hannover-háznak I. Ferenc József adományozott ausztriai birtokot. A megnevezett hercegi pár 1882-ben kastélyt kezdett építtetni a Gmudentől északra fekvő dombokon. A Cumberland-kastélynak nevezett épület 1886-ban készült el, ahová a címzetes királyi pár azon év szeptemberében be is költözött, itt éltek halálukig.⁴⁰ Az 1914. szeptember 7–13. között érkezett sebesültek egy részét a már említett Weinberg-villában szállásolták el, amely a hercegi pár tulajdonában állt, és amit ők maguk tettek elérhetővé erre a célra.⁴¹ Feltételezhetjük, hogy mindezekből Dékány Balázs annyit érzékelt (abból adódóan, hogy nem beszélt németül), hogy adott egy Ausztria területén élő, a sebesült katonák között (valószínűsíthetően) német nyelven kommunikáló hercegi pár, akik szívéllyességgel viselkedtek a Monarchia katonái iránt, és egyértelműen Ausztria-Magyarország mellett foglaltak állást a háborút illetően. Csupán ezekre a benyomásaira támaszkodva Dékány Balázs okkal hihette, hogy egy Habsburg főhercegi párral találkozott. A történet főszereplője a Komáromi Lapokban írtak alapján „egy főhercegi kastélynak kórházzá alakított egyik gyönyörű szobájában” került elhelyezésre. Az, hogy ez alatt Dékány Balázs a „főhercegi pár” tulajdonában lévő Weinberg-villát vagy esetleg a valóban az osztrák főhercegi Ort(h)-kastélyt értette, nincs utalás a lapban.

(Hercegnői kegyekbe emelkedve) A hercegnői kegyekbe emelkedés nyitó momentumát az képezte, hogy néhány nappal megérkezését követően a kórházzá alakított főhercegi kastély orvosai kivették a Dékány Balázs vállába fúródott golyót, a combjában található párját azonban nem tudták kioperálni. A kutatás során kiderült, hogy a szóban forgó tárgy élete végéig a combjában maradt, 1971. március 31-én bekövetkezett halálát követően azzal együtt temették el a hetényi temetőben. A katona így emlékezett meg erről:

„Egy két napra megérkezésünk után jöttek a szemüveges urak, a doktorok s engem is felfektettek az asztalra. A vállamból kivették a golyót, a combomban lévő azonban úgy befészkelte magát a hús közé, hogy még most is ott van, - úgy látszik soká fog napfényre jönni, szereti a szállást!”⁴²

A következő momentumot az jelentette, hogy néhány hét elteltével előntötte a honvágy, ismét látni szeretne volna idős szüleit, testvéreit és feleségét. Így mikor már képes volt még csak mankóval ugyan, de már járni, úgy döntött, hogy hazatér Heténybe. A lapban arra vonatkozó információ, hogy pontosan hány hetet tartózkodott Gmundenben, illetve, mennyi időt vett igénybe a hazaút, nincs információ. A záró momentumban, amikor is Dékány Balázs búcsúzni készült a „*főhercegnő öméltóságától*”, az egy különleges ajándékkal lepte meg, melyről az alábbi sorok tanúskodnak:

„A vállamból kivett golyóról már egészen meg is feledkeztem, látni sem akartam. De nem feledkezett meg a főhercegnő öméltósága! A muszka golyóra egy arany gyűrűt csináltatott, a gyűrűre egy kis láncot, arra egy kis fityegőt s midőn megsókoltam a kezét a bucsu pillanatában, az aranyos gyűrűs muszka golyót a kezembe nyomta s annyit mondott, hogy hordozzam ezt emlékül »zsuzsu« gyanánt az óraláncomon. Adott még egy levelet a feleségem nevére azzal a meghagyással, hogy csak otthon szabad felbontani! Nagy kíváncsisággal az asszonnyal együtt fel is bontottuk a levelet. Hát Uram fia két darab vadonat új 20 koronás volt benne!”⁴³

Dékány Balázs találkozása Tíra hercegnővel rámutat arra, hogy egy egyszerű katonára számára milyen nagy és életre szóló élmény lehetett egy-egy arisztokrata hölgygel való találkozás. Tíra hercegnő és más nemesi származású nők betegápoló tevékenységük kifejtése közben olyan emberekkel kerültek kapcsolatba, akiktől társadalmilag egy világ választotta el őket, mégis odaadással, esetleges előítéleteiket és kényelmüket is félretéve gondoskodtak a sebesültekről. A katonák számára az arisztokrata hölgyek gondoskodása (volt, hogy luxuskörülmények között, mint Balázs esetében is) a harcterek és a lövészárkok pokla után pedig minden bizonnyal pszichológiai vonatkozásokban jótékonyan hathatott.

(Zárszó... avagy egy történet végén a pont) Már a kutatás kezdetén felmerült annak a gondolata, hogy Dékány Balázs leszármazottai még Hetény községben élhetnek, és a leszármazottak azonosítását követően érdeklődni lehetne náluk az aranygyűrűs muszka golyó sorsáról. Mindez kivitelezhetőnek bizonyult. Dékány Balázs dédunokája őrizte meg a királyi ajándékot, amely információ 2020 augusztusa óta volt e sorok szerzőjének birtokában. Azonban a covid-világjárvány újabb hullámai és a határok lezárása ellehetetlenítette a tárgy rögtön, a felfedezést követő dokumentálását, amire végül 2021 júniusában került sor.

B.M.

Az aranygyűrűs muszka golyó – Levél Hetényből

Komáromi Lapok 35. évfolyam, 89. szám

1914. november 7.

(Teljes szöveg)

Hát ilyen is van a világon, kérdehetik a kíváncsiak? Ilyenről eddig nem tudtunk. Dum-dum golyókról, el nem süllő, gránátokról, kimustrált török bombákról, sikoltva rohanó shrapnelekről, komitácik gyilkos, tarisznyás bombáiról, meg a legújabb angol vitriolos gránátokról halottunk már eleget, de aranygyűrűs muszka golyóról még senki sem beszélt.

Nos pedig ilyen is van és pedig a szegény sebesült hős, a talpig derék Dékány Balázs hetényi jó vitéz barátunk birtokában. Ami kedves vitézünk, mint a hajdani temesvári hős Balázsnak névrokona, ott küzdött, ott harcolt, oroszláni hősiességgel, rettenthetetlen bátorsággal a tizenkettesek vitéz csapatában, félelmet nem ismerve, erős izmokkal, szent haraggal, fénylő szemekkel az északi harctéren, hol – amit ő mondta – úgy hullott a muszka, mint a sárgult gabona az arató kaszája alatt, vagy mint ősszel a döglött légy... De hullottak sűrűn a muszka golyók is oly szaporán, mint a nyári jégzivatar, mint a legsebesebb zápor.

...Észre se vettem – így beszélt el a mi vitéz Balázsunk – egyszer csak a bakancsom tocsogni kezdett. Hogyan? hisz itt nincs se pocsolya, se nádas, mint Lándoron szénakaszáláskor, se sár, se víz, mi történhetett hát? Csakhamar rájöttem, hogy a balcombomból csurog a vér a bakancsomba. Miután semmi fájdalmat sem éreztem, ámbár a bakancsomból már kiütött a vér, rohantam többi bajtársammal előre! Egyszer, mintha valami darázs csipte volna meg a bal vállam felső részét. Oda se neki! Rohantunk tovább, tovább! Néhány pillanat alatt ujjab szurást éreztem, mintha valam kellemetlen vendég fészkelte be volna be magát a balcombom kellős közepébe.

Három négy lépést még tenni, de – szégyenlem bevallani – levert a lábamról, sántává lett a gonosz ellenség s képtelenné arra, hogy a földött sáncokból egy pár muszkát én is kipiszkáljak. Leestem a földre. Lélekben haza szálltam Heténybe, kedves szeretteim körébe s lelkemet istennek ajánlva, álomra hunytam homályosuló szemeimet.

Aléltságom csak néhány percig tartott. Hamarosan magamhoz tértem. Hamarosan magamhoz tértem s fekvő helyemben jobb kezemmel egy kis földet kotorásztam össze fejem körül, hogy valami >dekkungom< legyen. Négy öt óra múlva szedtek fel a mieink a harcmezőről.

Igy mondta el esetét a mi hetényi emberünk. A köztöző helyen tünt csak ki, hogy Dékány Balázst négy golyó ért, kettő a bal lábszárán keresztül ment, csak csókjának nyomai hagyva hátra, egy a vállát érte, egy a tomporában akadt meg s oda be is fészkelte magát.

Valami 30-40 kilométer utat tett ez után a mi sebesültünk több társával együtt, rázós kocsin, gidres-gödörös, csaknem járhatatlan utakon. Majd lóvasútra helyeztetvén, még valami 20 kilométernyire vergődtek, hol meglátták a gőzkocsi kerekét s ott sebeiket ismét átkötöztetve, a prűszkölő masina elszállított a sebesülteket a szélrózsa minden irányába. Sokat szenvedtem – beszéli jó Dékány Balázs – nagy fájdalmakat éreztem, éheztem, szomjuhoztam, sokat törődtem, kivált a rázós kocsin, de minden fájdalom, szenvedésem kárpótolva lett azzal a páratlan, rendkívüli, gondos, minden szívességet felülmúló szeretetteljes bánásmóddal, melyben Gmundenben egy főhercegi kastélynak kórházzá alakított egyik gyönyörű szobájában részesültünk.

A legnagyobb részvétellel kérdezősködtek – tolmács utján – sorsomról, állapotomról, családomról, életviszonyaimról, takargattak, dédelgettek, ápoltak, fűrésztöttek, mint a pólyás babát s nincs a világon az jó finom az a jó finom enni meg inni valót, mellyel el ne láttak volna bennünket. Voltunk valami huszonötven sebesültek, én voltam a leg súlyosabb s én voltam az egyedüli magyar!

A főhercegné asszonyosság önagsága – mondja tovább Dékány Balázs – saját kezeivel szolgált ki bennünket. Szivarral, cigarettával bőven ellátott, a pipásoknak gyönyörű faragványozott tyroli fapipákat ajándékozott s olyan szép sárga, hajszálnyira vágott dohányt, hogy akár huslevesbe is be lehetett volna főzni tésztának! A főherceg ur Önagsága, Károlyi-féle kis új testámentumot s egyéb vallásos iratokat osztott ki a sebesültek között, kinek-kinek vallása és nyelve szerint. Temérdek sok képes lapot is ajándékoztak s nyomban irtak helyettünk kedveseinknek.

Ennyi szívességet én is viszonzni akartam. Irtam hát a feleségemnek, hogy küldjön a híres hetényi varrottasból egy pár batiszt zsebkendőt a főhercegnő asszonyosság öméltóságának. A zsebkendők meg is érkeztek s a főherceg asszony el is fogadta azokat.

Egy két napra megérkezésünk után jöttek a szemüveges urak, a doktorok s engem is felfektettek az asztalra. A vállamból kivették a golyót, a combomban lévő azonban úgy befészkelte magát a hús közé, hogy még most is ott van, - úgy látszik soká fog napfényre jönni, szereti a szállást!

Egy pár hét múlva elővett a honvágy. Annyira magamhoz jöttem, hogy ha mankón is, de hazavergődtem, öreg atyám, édes anyám, testvérem és szeretett feleségem karjai közé. A vállamból kivett golyóról már egészen meg is feledkeztem, látni sem akartam. De nem feledkezett meg a főhercegnő öméltósága!

A muszka golyóra egy arany gyűrűt csináltatott, a gyűrűre egy kis láncot, arra egy kis fityegőt s midőn megcsókoltam a kezét a bucsu pillanatában, az aranyos gyűrűs muszka golyót a kezembe nyomta s annyit mondott, hogy hordozzam ezt emlékül >zsuzsu< gyanánt az óraláncomon. Adott még egy levelet a feleségem nevére azzal a meghagyással, hogy csak otthon szabad felbontani! Nagy kíváncsisággal az asszonnyal együtt fel is bontottuk a levelet. Hát Uram fia két darab vadonat új 20 koronás volt benne! Itt van a uram az emlék-zsuzsu!

Igy fejezte be elbeszélését Dékány Balázs, a mi hetényi jó vitézünk. Bizony-bizony sokszor megcsillogott a szeme a könnytől, különösen mikor kezébe vette az aranygyűrűs muszka golyót. Kezembe vettem én is. Százszor megforgattam a gyilkos kis emléket! Megsimogattam a vitézlő hős halvány orcáját, melegen szorongattam harcedzett kezeit, szólni akarat, de akadozott a nyelvem, mintha valami szoritotta volna a szívemet s mindannyian könnyeztünk, kik a szobában voltunk. Ez az aranygyűrűs muszka golyó igaz története.

FORRÁS ÉS IRODALOMJEGYZÉK

Elsődleges források:

B.M. (név nélkül) Komáromi Lapok, 35. évfolyam, 89. szám (1914.11.07.)

Emlék Sibiriából 1914-1915 Lévai András Cs. és Kir. 12. Gyalog Ezred 4. század 1-ső szakasz (Lévai András kéziratoss naplója)

Felhasznált irodalom:

Baka L. Patrik 2020: Históriaik – Tanulmányok és kritikák a távolabbi és közelebbi múltból. Nap Kiadó, Dunaszerdahely.

Bödök Gergely 2018: „A MUNKA FRONTJÁN”. A nők változó társadalmi szerepe a Nagy Háború hátszágában – Glässer-Mód (szerk.): A Nagy Háború hatása a mindennapok kultúrájának változására. Szeged, MTA–SZTE Vallási Kultúrakutató Csoport–SZTE BTK Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék.

Boulay, Cyrille 2003: Királyi legendák – Az európai királyi udvarok közelről. Magyar Könyvklub.

Deminger Orsolya: „HA IDEGENBEN MESSZE LESZ A SÍROM”. Lévai András személyes emlékezetének feldolgozása az első világháborúban a galíciai fronton teljesített szolgálatáról és szibériai hadifogságáról (Megjelenés alatt)

Hajdu Tibor – Pollmann Ferenc 2014: A régi Magyarország utolsó háborúja 1914–1918. Osiris.

Hamann, Brigitte 1990: Rudolf – A trónörökös és a lázadó. Arkádia Könyvklub, Budapest.

Heresch, Elizabeth 1995: II. Miklós – Gyávaság, hazugság, árulás – Az utolsó orosz cár élete és halála. Magyar Könyvklub, Budapest.

Kulcsár Ádám 2020: Andrassy Ilona az első világháború frontján. Múlt-kor történelmi magazin, 2020. különszám, pp: 115–119.

Németh István 2018: A porosz mítosz 1226–1947. Rubicon Történelmi Folyóirat, 29. évfolyam, 1. szám, pp: 52–57.

Szoleczky Emese – Kreutzer Andrea 2011: Az Augusztá Gyorssegély-alap tevékenységéről. Acta musei militaris in hungaria, A hadtörténeti múzeum értesítője 12.

Online források:

Ács István 2017: A Monarchia egészségügyi csapatai a világháborúban – Az orvoslás a falerisztika szemszögéből, <https://stephanus-public.webnode.hu/l/az-osztrak-magyar-monarchia-egeszsegugyi-csapatai-az-i-vi-laghaboruban/?fbclid=IwAR1J9CNedf6HWu0D9OwxFKRPGQY9r3oIF1CjFnHyIlaryBaFVnmnkVeuL4s> (2021.12.14.)

Bálint Ferenc: 2017: A komáromi cs. és kir. 12. gyalogezred 260. ezrednapjára, <http://komaromkatonai.blogspot.com/2017/06/a-komaromi-cs-es-kir-12-gyalogezred-260.html> (2021.12.14.)

Bálint Ferenc 2020: A 12. gyalogezred ezredtörténete(i) II., <http://komaromkatonai.blogspot.com/2020/11/a-12-gyalogezred-ezredtortenetei-ii.html> (2021.12.14.)

Egri Gábor 2017: Az Andrássy család rövid története – A csíkszentkirályi és krasznahorkai Andrássy család, https://studhist.blog.hu/2017/07/05/az_andrassy_csalad_rovid_tortenete (2021.12.14.)

Kaba Eszter: Az Augusztá Gyorssegély-alap és aki mögötte van – Augusztá főhercegő, http://elsovh.hu/az-augusztá-gyorssegely-alap-es-aki-mogotte-van-augusztá-fohercegno/?fbclid=IwAR3VkgRDwncq8JOGzSbam-igRfPXNbdx6aGpOHVca5uCDHGD_6Mh_synI2Y (2021.12.14.)

Kaba Eszter: Háború glazékesztyűben, <http://elsovh.hu/haboru-glasszekesztyuben/> (2021.12.14.)

Kaba Eszter: Vasérték – a mérték, <http://elsovh.hu/vasertek-a-mertek/> (2021.12.14.)

Kovács Dóra 2021: A miramarei nász, <http://www.greetingsfrombudapest.hu/blog/a-miramarei-nasz> (2021.12.14.)

Meyer-Rotermund, Kurt: Die Herzöge von Cumberland, zu Braunschweig und Lüneburg – Abgeschrieben am 21.07.1976, <https://www.lpbz-ooeg.at/schloss-cumberland/ueber-uns/chronik/?fbclid=IwAR0WWVkt943nmXIm7gB0TmzquxGXouBAabDDFLTisKDAP4-2DYRrpRB1pw> (2021.12.14.)

Rappaport, Helen: OTMA – The Romanov Sisters, <https://helenrappaport.com/russia/romanovs-revolution/otma-the-romanov-sisters/> (2021.12.14.)

Sonja Schmöckel: Johann Orth: Habsburger außer Dienst, <https://www.habsburger.net/de/kapitel/johann-orth-habsburger-ausser-dienst> (2021.12.14.)

Egyéb online források:

MUSEALVEREIN GMUNDEN

http://www.gmundner-musealverein.at/zeitgeschichtliche-informationen.html?fbclid=IwAR0FijOBUN3jQX716yf51uN84aL3A8Kqd2Qlpx9x6_gritiD9VJD_WDOuM8 (2021.12.14.)

Ernst August Kronprinz von Hannover, Herzog von Cumberland

<http://www.welfen.de/ernst4.htm> (2021.12.14.)

Ernst August II. reg. 1878–1913

<https://welfenbund.de/das-haus-hannover/ernst-august-der-zweite/> (2021.12.14.)

Prinzessin Thyra Amalia Caroline Charlotte Anna von Dänemark

<https://welfenbund.de/das-haus-hannover/prinzessin-thyra-amalia-caroline-charlotte-anna-von-daenemark/> (2021.12.14.)

Georg III. (1738–1820) Kurfürst und König von Hannover, König von Großbritannien

<http://www.welfen.de/georgiii.htm> (2021.12.14.)

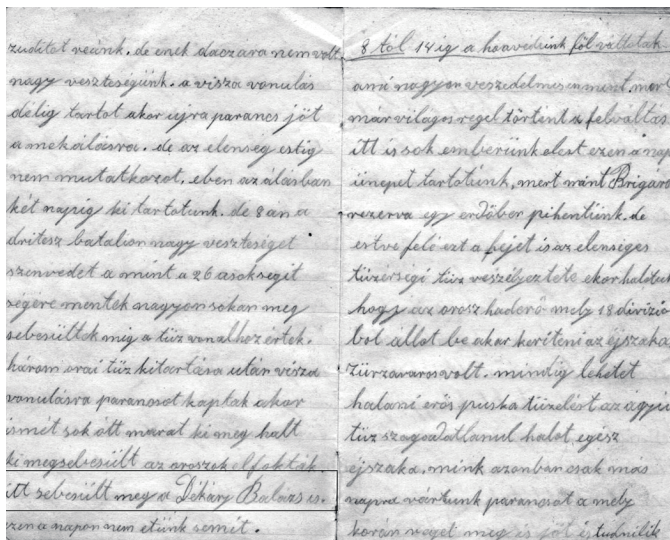
Gmunden

<https://www.britannica.com/place/Gmunden> (2021.12.14.)

KÉPEK

Lévai András naplójának előlapja

Dékány Balázs nevének említése Lévai András naplójában

Dékány Balázs órája (A szerző saját felvétele.)

Az aranygyűrűs muszkagolyó (A szerző saját felvétele.)

Dékány Balázs sírja a hetényi temetőben (A szerző saját felvétele.)

JEGYZETEK

- 1 Vö. Bődök 2018: „A MUNKA FRONTJÁN”. A nők változó társadalmi szerepe a Nagy Háború háterszínén, in Glässer–Mód (szerk.): A Nagy Háború hatása a mindennapok kultúrájának változására, pp: 410–411.
- 2 München 1875. április 28. – Regensburg 1964. június 25. Habsburg-Lotaringiai Gizella főhercegnő és Lipót Miksa József bajor királyi herceg lánya. A hercegnő háborús erőfeszítéseinek köszönhetően népszerű alakja volt a Horthy-korszak Magyarországnak is. Férjével 1944-ben távoztak az országból, az Egyesült Államokba emigráltak, majd Bajorországban telepedtek le. Vö. Szoleczky–Kreutzer 2011: A hadtörténeti múzeum értesítője 12. p: 17.
- 3 Lényege, hogy a könnyen pénzre váltható nemesfém ékszereket a háterszínben maradt nők adják le a gyűjtőpontokon és viseljenek helyette vasgyűrűt. Vö. Kaba Eszter: Vasérték – a mérték, <http://elsovh.hu/vasertek-a-mertek/>
- 4 A pasaréti lövészárók, mint egyfajta skanzen azt szolgálta, hogy túlélhetővé tegye a frontvonalak valóságát. A belépési díj 50 fillérbe került, további 20 fillérért pedig egy szakszerű leírás volt vásárolható a lövészárók berendezéséről. Maga az ötlet Lónyay Sándornétól, az Augustza Gyorssegély-alap ügyvezető igazgatójától származott. Vö. Kaba Eszter: Háború glazszezkesztyűben, <http://elsovh.hu/haboru-glazszezkesztyuben/>
- 5 Vö. Kaba Eszter: Az Augustza Gyorssegély-alap és aki mögötte van – Augustza főhercegnő, http://elsovh.hu/az-augusztza-gyorssegely-alap-es-aki-mogotte-van-augusztza-fohercegn-o/?fbclid=IwAR3VkgRDwncc8JOGzSbamigRfPXNbdx6aGpOHVca5uCDHGD_6Mh_synl2Y
- 6 Töketerebes 1886. május 22. – Petersborough (Kanada) 1967. augusztus 21. Zichy Eleonóra és Andrássy Tivadar lánya. – Egri Gábor 2017: Az Andrássy család rövid története – A csíkszentkirályi és krasznahorkai Andrássy család története, https://studhist.blog.hu/2017/07/05/az_andrassy_csalad_rovid_tortenete 1909-ben kötött házasságot Esterházy Pállal. Második férjéhez, Cziráky Józsefhez 1917-ben ment feleségül. A háborús emlékeibe részletes bepillantást enged kéziratok hagyatéka, amelyet 1971-ben a dénesfői Cziráky-kastélyban végzett tatarozási munkák alkalmával egy befalazott rekeszben találtak. A hagyaték Kovács Lajos szerkesztésében *Mindennek Vége! Andrássy Ilona I. világháborús naplója* címmel 2014-ben került kiadásra az Európa Könyvkiadó gondozásában. Vö. Kulcsár Ádám 2020: Andrássy Ilona az első világháború frontján, *Múlt-kor történelmi magazin*, 2020. különszám, pp: 115–119.
- 7 Érdekeség, hogy több orvos is a háború után azt a következtetést vonta le, hogy bár a hivatásos és önkéntes ápolónők betegellátó munkája elengedhetetlen volt, jelenlétük az első vonalban többek között fegyelmi okok miatt nem kívánatos. Vö. Ács István 2017: A Monarchia egészségügyi csapatai a világháborúban – Az orvoslás a falerisztika szemszögéből, <https://tinyurl.hu/xhX6>
- 8 Vö. Kulcsár Ádám 2020: i. m., pp: 115–119.
- 9 Laeken 1864. május 21. – Pannonhalma 1945. augusztus 23. II. Lipót belga király és Habsburg-Nádori Mária Henrietta lánya. 1881–1889 között Osztrák–Magyar trónörökös. Vö. Hamann 1990: Rudolf – A trónörökös és a lázadó, pp: 160–162.; 508. 1900–1945 között Lónyay Elemér gróf (1917-től herceg) felesége. Kovács Dóra 2021: A miramarei nász, <http://www.greetingsfbombudapest.hu/blog/a-miramarei-nasz>
- 10 Kovács Dóra 2021: i. m.
- 11 Szentpétervár 1882. június 13. – Toronto (Kanada) 1960. november 24. Maria Fjodorovna cárné (született: Dagmar Dán Királyi hercegnő) és III. Sándor orosz cár lánya. Vö. Boulay 2003: Királyi legendák – Az európai királyi udvarok közelről, pp: 40–41. A nagyhercegnő a frontvonalak mögött teljesített ápolónői szolgálatot. Morganatikus házasságot kötött egy katonatiszttel. Vö. Heresch: II. Miklós, p: 191.
- 12 Darmstadt 1872. június 6. – Jekatyerinburg 1918. július 17. Szász-coburg–gothai Aliz brit királyi hercegnő és IV. Lajos hesseni nagyherceg lánya. Vö. Boulay 2003: i. m., pp: 30–31. A Carskoje Selo-ban, a Katalin-palotában felállított katonai kórházban dolgozott. Vö. Heresch: i. m., p: 117.
- 13 Szentpétervár 1895. november 15. – Jekatyerinburg 1918. július 17. II. Miklós orosz cár és Alexandra cárné lánya. A Carskoje Selo-ban, a Katalin-palotában felállított katonai kórházban dolgozott. Vö. Helen Rappaport: OTMA – The Romanov Sisters, <https://helenrappaport.com/russia/romanovs-revolution/otma-the-romanov-sisters/>
- 14 Szentpétervár 1897. június 10. – Jekatyerinburg 1918. július 17. II. Miklós orosz cár és Alexandra cárné lánya. A Carskoje Selo-ban, a Katalin-palotában felállított katonai kórházban dolgozott. A nagyhercegnő kivételesen tehetséges és bátorságot mutatott a nővéri hivatás vonatkozásában, szakértők szerint, ha életben marad, akkor úttörője lehetett volna az ápolónői munkának. Vö. Helen Rappaport: i. m.
- 15 Az osztrák gyalogezredek 1769-ben kaptak hadirendi számot. A 12-esek ezen dátum előtt, *Botta regiment* néven ismertek. Hadikiegészítő körzetük 1856-ban kerül Komáromba.

- Ezrednapjukat minden év június 18-án a *kolioni csata* (Csehország) évfordulóján tartották, mikor is 1757-ben részt vettek II. Nagy Frigyes (1712–1786, porosz király) hadainak megsemmisítésében. Vö. Bálint Ferenc 2017: A komáromi cs. és kir. 12. gyalogezred 260. ezrednapjára, <http://komaromkatonai.blogspot.com/2017/06/a-komaromi-cs-es-kir-12-gyalogezred-260.html> A két világháború között számos, egykori osztrák–magyar katonai alakulat történetét kiadták, azonban a 12. gyalogezred esetében csupán ilyen irányú kezdeményezéseket ismerünk, ugyanis a mű – eddigi információk szerint – soha nem készült el. Vö. Bálint Ferenc 2020: A 12. gyalogezred ezredtörténete(i) II., <http://komaromkatonai.blogspot.com/2020/11/a-12-gyalogezred-ezredtortenetei-ii.html>
- 16 Napjainkban Szlovákia, hivatalos szlovák megnevezése Chotin.
 - 17 Deminger Orsolya: „HA IDEGENBEN MESSZE LESZ A SÍROM”. Lévai András személyes emlékezetének feldolgozása az első világháborúban a galíciai fronton teljesített szolgálatáról és szibériai hadifogságáról. (Megjelenés alatt.)
 - 18 Ez az információ a szerző felmenőjének, Lévai Andrásnak írott visszaemlékezésén alapszik.
 - 19 Lévai András naplójában Dékány Balázs nevének említése a következőképpen olvasható: „*Nagyon sokan megsebesültek, míg a tűzvonalhoz értek. Háromórányi tűz kitarása után visszavonulásra parancsot kaptunk. Akkor ismét sok ott maradt, aki meghalt. Ki megsebesült azt az oroszok elfogták. Itt sebesült meg Dékány Balázs is.*” – Emlék Sibiriából 1914–1915 Lévai András Cs. és Kir. 12. Gyalog Ezred 4. század 1-ső szakasz (Lévai András kéziratosa naplója)
 - 20 Egyéb megnevezés: rava-ruszkai csata, az osztrák Lengyelország területén (napjainkban Ukrajna) 1914. szeptember 3–11. Az osztrák–magyar 4. hadsereg utasítást kapott, hogy siessen a súlyos veszteségeket szenvedett osztrák–magyar 3. hadsereg segítségére. Ezzel lekeletkezett az osztrák–magyar 1. és a 4. hadsereg között, és az orosz 3. hadsereg kihasználta a lehetőséget. Az osztrák–magyar alakulatok hosszú visszavonulás és súlyos élőerő- és felszerelésbéli veszteség árán éppen hogy megmenekültek a bekerítéstől. Vö. Hajdú–Pollmann 2014: A régi Magyarország utolsó háborúja 1914–1918, pp: 95–98.
 - 21 Egyéb megnevezés: galíciai csata 1914. augusztus 24. – szeptember 11. A csaták során az osztrák–magyar haderő súlyos veszteségeket elszenvedve szorult ki Galiciából, míg az oroszok elfoglalták Lemberget. Vö. Hajdú–Pollmann 2014: i. m., pp: 95–98.
 - 22 B.M. (név nélkül): Az aranygyűrűs muszkgolyó – Levél Hetényből, Komáromi Lapok, 35. évfolyam, 89. szám.
 - 23 Uott.
 - 24 Hármás osztályozás. Ez a fogalom Napóleon sebesülteitől származik. Lényegében a sebesültek osztályozását foglalja magába a sérültek és az ellátók közötti aránytalanságból adódóan. Az első csoportba az úgynevezett menthetetleneket sorolták, aki az orvosi ellátást követően is bizonyosan meghaltak volna. A második csoportot alkották a könnyű sérültek (nem igényeltek orvosi ellátást), míg a harmadik csoport tagjai a menthetőek voltak (gyors beavatkozásnak köszönhetően életben maradtak). A hármás osztályozás elve volt az iránymutató az orvosi eszközök igazságos elosztásának vonatkozásában. Vö. Ács István 2017: i. m.
 - 25 Vö. Ács István 2017: i. m.
 - 26 B.M. (név nélkül): Az aranygyűrűs muszkgolyó – Levél Hetényből, Komáromi Lapok, 35. évfolyam, 89. szám.
 - 27 Uott.
 - 28 Gmunden egy felső-ausztriai város, amely a Traunsee tó északi partján, a Traun folyó ki-folyásánál fekszik. <https://www.britannica.com/place/Gmunden> Érdekesség, hogy a városban élt Habsburg-Toscanai János Szalvátor főherceg (1852–1890), Rudolf trónörökös (1858–1889) bizalmas rokona és barátja. A mayerlingi tragédiát követően (1889. január 30.) János Szalvátor morganatikus házasságot kötött, lemondott címeiről, felvette a Johann Orth nevet és hajóskapitányi oklevelet szerzett. Az egykori herceg feleségével indult útnak a saját tulajdonú „SANTA MARGHERITA” nevet viselő kereskedőhajóval. A hajó az első útján feltételezhetően 1890. július 12-e környékén Patagónia partjainál egy nagy viharban elpusztult. Vö. Sonja Schmöckel: Johann Orth: Habsburger außer Dienst, <https://www.habsburger.net/de/kapitel/johann-orth-habsburger-ausser-dienst>
 - 29 Gmundenben 1914 nyarán, mint szerte a Monarchiában, a lakosság nagyon hazafias és lelkes volt. Augusztus elsején, vasárnap a hadba induló katonákat a város polgármestere hivatalosan búcsúztatta el a Városháza terén, a szónoklatot nagy lelkesedéssel fogadták. 1916-tól a lakosság ellátása rohamosan romlott, a háború végére a város az összeomlás szélére került, gyakorivá váltak a lopások, betörések, rablások. – MUSEALVEREIN GMUNDEN, http://www.gmundner-musealverein.at/zeitgeschichtliche-informationen.html?fbclid=IwAR0FijOBUN3jQX716yf51uN84aL3A8Kqd2Qlpx9x6_gritiD9VJD_WDOuM8
 - 30 A hajóskapitányává lett János Szalvátor főherceg egykori lakhelye. Vö. Sonja Schmöckel: i. m.

- 31 MUSEALVEREIN GMUNDEN, i. h.
- 32 B.M. (név nélkül): Az aranygyűrűs muszkagolyó – Levél Hetényből, Komáromi Lapok, 35. évfolyam, 89. szám.
- 33 Dékány Balázs feleségét Szabó Klárának hívták, ötvenkilenc éven keresztül voltak házasságok. Felesége három évvel élte túl férjét, 1974. május 22-én halt meg, férje mellé temették el a hetényi temetőben.
- 34 Kétféle hetényi varottas ismert, az aszúr és a toledó.
- 35 B.M. (név nélkül): Az aranygyűrűs muszkagolyó – Levél Hetényből, Komáromi Lapok, 35. évfolyam, 89. szám.
- 36 A Hannover-házból kerültek ki a Hannoveri Királyság uralkodói, mely állam a napóleoni háborúk utáni restauráció részeként jött létre. Az 1866-os porosz-osztrák háborút (amelyben Ausztria oldalán harcolt) követően Poroszország annektálta a királyságot, megfosztva a dinasztiát annak trónjától. Vö. Németh 2018: A porosz mítosz 1226–1947. Rubicon Történelmi Folyóirat, 29. évfolyam, 1. szám, pp: 52–57.
- 37 Hannover 1845. szeptember 21. – Gmunden 1923. november 14. V. György hannoveri király és Mária szász-altenburgi hercegnő legidősebb gyermeke. Apja trónra kerülésekor 1851-ben trónörökös címet kapott. A porosz-osztrák háborút követően (melyben ő maga is harcolt) családjával Ausztriába vonult száműzetésbe. Apja révén továbbra is trónörökös, mivel az nem mondott le címeiről és trónigényéről, akinek 1872-ben bekövetkezett halálától a Hannoveri Királyság címzetes uralkodójává vált. Vö. Hamann 1990: Rudolf – A trónörökös és a lázadó, pp: 541–542. 1878. december 22-én feleségül vette Tíra dán királyi hercegnőt a koppenhágai királyi palota kápolnájában. Házasságukból hat gyermekük született. Halálukat követően mindkettőjüket a gmundeni kastélypark mauzóleumában temették el. – <http://www.welfen.de/ernst4.htm> Fiuk a későbbi III. Ernő Ágost II. Vilmos császár legkedvesebb gyermekét, Viktória Lujza porosz királyi hercegnőt vette feleségül. Vö. Boulay 2003: i. m., pp: 24–25.
- 38 Koppenhága 1853. szeptember 29. – Gmunden 1933. február 26. IX. Keresztély dán király, „Európa apósa” és Lujza hessen-kasseli hercegnő gyermeke (született: schleswig-holsteini német hercegnő). 1871-ben törvénytelen lánya született a dán hadsereg egy tüzérségi tisztjétől. A kislányt örökbe adták, az apa pedig 1872-ben öngyilkosságot követett el. Házassága révén Hannover címzetes királynéja. Egyik nővére Dagmar Maria Fjodorovna néven vált az utolsó előtti orosz cárnévé III. Sándor cár feleségévé, míg a másik nővére Alexandra VII. Edward oldalán a Brit Birodalom királynéja lett. Bátyja, I. György néven Görögországban uralkodott. – <https://welfenbund.de/das-haus-hannover/prinzessin-thyra-amalia-caroline-charlotte-anna-von-daenemark/>
- 39 A Hannoveri Királyság 1831-ig perszonalunióban állt Nagy-Britanniával. Vö. Németh 2018: i. m., p: 52. V. György halálával Ernő Ágost megörökölte apja brit főnemesi címeit, melynek viselése III. György angol király által volt lehetséges. – <http://www.welfen.de/georgiii.htm> Ernő Ágost a brit arisztokráciában a Cumberland és Teviotdate hercege nevet viselte. – <https://welfenbund.de/das-haus-hannover/ernst-august-der-zweite/> Az első világháborút követően egy törvénybe iktatott rendeletben az angol uralkodó valamennyi német rokonát megfosztotta brit főnemesi címétől, így Hannover címzetes királyi párja sem viselhette többé a felsorolt címeket. Vö. Baka 2020: Históriaik – Tanulmányok és kritikák a távolabbi és közelebbi múlttól, p: 123.
- 40 Meyer-Rotermund, Abgeschrieben am 21.07.1976: Die herzöge von Cumberland, zu Braunschweig und Lüneburg, <https://www.lpbz-ooeg.at/schloss-cumberland/ueberuns/chronik?fbclid=IwAR0WWVkt943nmXlm7gB0TmzquxGXouBAabDDFLTIsKDAP4-2DYRrpRBlpw>
- 41 MUSEALVEREIN GMUNDEN, i. h.
- 42 B.M. (név nélkül): Az aranygyűrűs muszkagolyó – Levél Hetényből, Komáromi Lapok, 35. évfolyam, 89. szám.
- 43 Uaz.